

ІСТОРІЯ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ АЗІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ

Постановка проблеми. Жіноча освіта – це багатоаспектний термін, що включає цілий комплекс проблем, які стосуються різних рівнів освіти жінок, питання рівності статей, доступу до освіти та, як наслідок, зменшення відсотку бідності населення. Проте загальна освіта, тобто забезпечене державою право на здобуття початкової та середньої освіти незалежно від статі, – все ще не глобальна норма, навіть якщо це передбачається в більшості розвинених країн. У той час, як прибічники руху за жіночу освіту надзвичайно просунули важливість проблем, що стосуються освіти жінок, це питання все ще залишається доречними.

Результати теоретичного аналізу свідчать, що вивченню різних аспектів жіночої освіти в Україні приділили свої праці й сучасні науковці: І. Малинко (1984 р.), І. Волкова (1995 р.), О. Аніщенко (2000 р.), Т. Сухенко (2001 р.), Л. Єршова (2002 р.), В. Вірченко (2006 р.), В. Добровольська (2006 р.), Т. Шушара (2006 р.), З. Нагачевська (2009 р.), в яких зосереджено ґрунтовні теоретичні матеріали із зазначеної проблеми. Проте малодослідженим та, безперечно, цікавим є розвиток жіночої освіти по всьому світу, починаючи з епохи раннього середньовіччя, що послужило надійним підґрунтям для подальшого розвитку ідеї освіти жінок.

Постановка завдання. Метою нашої статті є дослідження розвитку освіти жінок у країнах Азії та Північної Африки з давніх часів до сьогодення.

Отримані результати та їх аналіз. Починаючи з VII ст., ісламські жінки ставали видатними мусульманськими вченими, поетами та мислителями. Зокрема багатьох відомих жінок тих часів із дитинства навчали музиці, танцям та поезії. Існують відомості про жінок, які успішно складали іспити з астрономії, медицини, закону, філософії, музики, історії, арабської граматики, літератури, теології та шахів найвидатнішим науковцям часу. Ісламські жінки відіграли важливу роль у заснуванні багатьох освітніх закладів. Так, Фатіма аль-Фіхрі у 859 р. заснувала Університет Аль-Карауїн. Її справу продовжила династія Айюбідів у XII і XIII ст., коли в Дамаску було відкрито 160 мечетей та вищих духовних шкіл, 26 з яких фінансувалися жінками за допомогою майна, призначеного для релігійних або добродійних цілей. Заступниками з осіб королівської родини майже в половині випадків були жінки [1, с. 197]. Проте, не дивлячись на блискучі здібності жінок, у XII ст. їхня освіта закінчилась разом із розкраданням Багдаду в 1258 р.

У той час, як зазвичай жінок не реєстрували студентами формальних класів, жінкам дозволялось відвідувати неформальні лекції та вивчати предмети в мечетях, духовних школах та в інших державних закладах. Поки не було жодних законних обмежень стосовно жіночої освіти, деякі чоловіки не схвалювали цієї практики. Так, наприклад, Мухаммад ібн Аль-Хадж у XIV ст. був наляканий поведінкою деяких жінок, які неофіційно відвідували лекції:

«Подумайте, що деякі жінки роблять, коли люди збираються в духовних школах, щоб почути декламацію книг. Жінки також приходять, аби почути читання; чоловіки сидять в одному місці, жінки навпроти них. У такий час навіть трапляється, що деякі з жінок стають занадто захопленими ситуацією; хтось з них встане і сяде або кричить гучним голосом. Окрім того, з'являється її непристойне (*мається на увазі демонстрація чого-небудь окрім обличчя і рук – авт.*); у її будинку, їх виставляння було б заборонене – як може це дозволятися в мечеті, при наявності чоловіків?» [1, с. 198].

Освітні реформи XIX ст., період реформування соціального, економічного та політичного життя ісламських країн, стали результатом різних течій у межах королівств Оттоманської Імперії починаючи з Великої Сирії, закінчуючи Північною Африкою. Ці тенденції були в значній мірі обумовлені збільшеним впливом європейських держав та їх світських ідей на регіон. На соціальному рівні прибуття Християнських місіонерів, які

підтримувались європейськими та американським урядами, призвело до створення формальної системи освіти для дівчаток, які до цього отримували обмежену освіту або не мали доступу до освіти взагалі. Спочатку жіночі заклади освіти набули форми приватних установ, де навчались забезпечені представниці суспільства, здебільшого з християнських родин. Проте поступово ці школи стали більш соціально доступними; ідея освіти жінок дійшла до середніх та, нарешті, до бідних верств населення. Тому нова норма, що дівчата повинні здобути освіту, щоб отримати кращі перспективи вийти заміж, і найважливіше, щоб забезпечити себе адекватними засобами виховання власних дітей, ставала все більш і більш поширеною. На той момент діапазон предметів, яких навчали представниць жіночої статі, був обмежений. Проте жінки скористались цією можливістю вчитися і навіть показали чудову енергійність та цілеспрямованість.

Значний вклад західних місіонерів у збільшення освітніх можливостей для жінок зробили Даніел та Еббі Марія Бліс, американська пара, яка переїхала до Бейруту в 1866 р. та згодом започаткували Сирійську протестантську колегію (яка пізніше стала Американським університетом Бейруту). У 1905 р. була встановлена програма медичної підготовки, до навчання в якій допускали жінок, а у 1924 р. факультет науки та мистецтв відкрив свої двері для студенток-жінок.

Оттоманський режим для того, щоб нейтралізувати загрозу політичного та релігійного впливу християнських місіонерських шкіл та завдяки розумінню необхідності вивчення сучасних природничих наук, без яких імперія не змогла б довго функціонувати, почав здійснювати свої власні реформи. Ще однією важливою подією, що сприяла вдосконаленню жіночої освіти в ХІХ – початку ХХ ст., була європейська політика колонізації та її занепад. Недовге панування Наполеона в Єгипті (1798–1801 рр.) було відносно невдалим за французькими стандартами. Проте їх революційні ідеї та внесок у сферу технології та освіти виявилися тривалими в Єгипті та в більшій частині Північної Африки. Завдяки цьому, багато громадян ісламських країн, і не лише студенти-чоловіки, отримали можливість навчатись за кордоном. Насправді відомі арабські жінки-літературні критики, як наприклад Мей Зіядах, проводили час у Франції, а єгипетська феміністка та засновниця літературних вечорів Хіда Шараві навіть давала стипендії деяким письменникам, що давало їм можливість навчатися в Європі.

У країнах Близького Сходу та Північної Африки (БСПА) доступ до освіти поліпшився за минулі декілька десятиліть, надаючи кращі перспективи жіночій освіті. Кількість дітей, що здобувають світу в початковій школі, невпинно зростає в більшості країн БСПА, а розбіжність між жінками і чоловіками в середній школі вже зникла в багатьох країнах. Жінки в країнах БСПА частіше вступають до університетів, ніж у минулому [2, с. 1].

Проте певні проблеми все ще залишаються. Багато людей – особливо дівчата – все ще не отримують доступ до освіти. Певний відсоток тих, хто навчаються у школі, отримують недостатньо знань, щоб мати можливість працювати та заробляти достатньо коштів. У деяких країнах доступ до середньої та вищої освіти, що допомагає створити кваліфіковану трудову силу, залишається обмеженим; а в тих країнах, де є доступ до освіти, якість її часто досить низька. Згідно із твердженням у звіті про Розвиток людини в арабських країнах у 2002 р., «...найбільш хвилюючий аспект кризи в освіті – нездатність забезпечити вимоги розвитку Арабського суспільства» [3, с. 54].

В умовах глобалізації економіки, країни з низьким рівнем письменності та великою розбіжністю між жінками і чоловіками в освітньому сенсі є менш конкурентноспроможними, тому що зарубіжні інвестори шукають кваліфіковану та водночас недорогу робочу силу. Сучасні глобальні тенденції кидають виклик безграмотним жінкам або тим, хто має обмежену освіту. Орієнтація економіки арабських країн на експорт і зростаюча важливість малого і середнього бізнесу створюють безліч можливостей для жінок. Проте, щоб у повній мірі користуватись перевагами цих можливостей, жінкам потрібна відповідна освіта.

Крім того, високий рівень розвитку жіночої освіти має ряд переваг:

- народжуваність, приріст населення та дитяча смертність зменшуються, а здоров'я

родини покращується;

- вступ дівчат до школи асоціюється із збільшенням участі жінок у трудовій силі та їх внесок у родинний та національний прибуток;
- діти – особливо дочки – освічених матерів, вірогідніше відвідуватимуть школу і матимуть кращі досягнення в освіті;
- освічені жінки є більш політично активними і краще проінформованими про свої законні права і про те, як ними користуватись [2, с. 2].

Країни групи БСПА загалом мають нижчий рівень жіночої освіти та участі в робочій силі, ніж інші регіони з подібним рівнем прибутку. Чоловіки в регіоні БСПА вірогідніше матимуть прямий доступ до професій із більшим рівнем заробітної плати та управлятимуть своїм капіталом у той час, коли жінки в значній мірі економічно залежні від дозволу чоловіків. Вибір роду зайнятості для жінок обмежений кількома професіями, наприклад, викладання або медицина. У державах Персидського заливу є деякі позиції, що вважають непридатними для жінок регіону БСПА, як ,наприклад, обслуговуючий персонал, і часто вакантні посади займають жінки з Південної та Східної Азії.

Дискримінація на основі гендерної нерівності в регіоні БСПА інколи базується переважно на сімейному законі або цивільному кодексі. У багатьох країнах цього регіону жінки повинні отримати дозвіл від родича чоловічої статі, зазвичай чоловіка або батька, перед тим, як шукати місце роботи, брати позику, починати бізнес або подорожувати. Такі закони часто надають жінкам меншу частку успадкованого родинного майна. У результаті родини прагнуть зробити більші інвестиції в освіту хлопчиків, аніж дівчаток. Демографічне та оздоровче опитування, що проводилось в Єгипті у 2000 р., було покликано дізнатись про ті переваги, що віддають батьки стосовно освіти їхніх дітей. Жінок з дітьми віком від 6 до 15 років запитали: «Якщо батьки мають одного сина і одну дочку та можуть відправити лише одного з дітей до університету, кого з дітей вони повинні відіслати?» 53 відсотки жінок відповіли, що рішення повинне залежати від здібностей дітей, 39 відсотків опитаних повідомило, що син повинен вступати до університету, і лише 8 відсотків відповіли, що повинна навчатись в університеті дочка. Також опитування встановило, що матері, які ніколи не вчилися у школі, вірогідніше зазначають вартість освіти як причину неосвіченості дочок, аніж синів [4, табл. 15.10, 15.3].

Проте ситуація в регіоні повільно змінюється. Жінки-активістки з освічених сегментів суспільства вимагають рівності в сім'ї та суспільстві; закликають до економічного, політичного і соціального уповноваження жінок. Інтенсивність цієї тенденції різниться в деяких країнах, проте відчувається навіть у відносно консервативних націях. На додаток до політичного тиску реформ країни мають справу з економічними змінами, які створюють стимул, щоб жінки стали активнішими за межами свого будинку. У той час як вартість життя в регіоні швидко підвищується, сім'ї все більш і більш вимушені залежати від додаткового прибутку, який можуть забезпечити жінки-члени родини.

Освіта – один із найбільш важливих детермінант віку вступу до шлюбу та віку народження першої дитини в країнах БСПА, оскільки жінки в цьому регіоні прагнуть народити одразу після шлюбу. Серед одружених єгипетських жінок віком від 25 до 29 років жінки без освіти одружились у віці 18 років, і мали першу дитину у віці 20; жінки із середньою або вищою освітою одружились в середньому у 23 роки і народили вперше у 25 років [4, табл. 4.9, 5.9, 8.4]. Опитування в Туреччині в 1998 р. встановило, що 22 відсотки дівчат віком від 15 до 19 років, які не мали ніякої освіти або не закінчили початкову школу, були вагітними або вже матерями, порівняно лише з 2 відсотками дівчат, які закінчили школу або навіть мали вищу освіту [5, табл. 3.9].

Освічені жінки загалом хочуть мати маленькі родини і краще використовують інформацію щодо планування сім'ї, тим самим досягаючи бажаного розміру родини. Марокканські жінки з мінімальною середньою освітою мали, в середньому, наполовину менше дітей, аніж жінки без освіти [2, рис. 2]. Жінки з кращою освітою також прагнуть мати здоровіші сім'ї. У Єгипті, наприклад, діти матерів без формальної освіти, мають удвічі

більшу ймовірність померти, ніж діти тих матерів, які закінчили середню школу [2, рис. 3]. За твердженням опитування у 2000 р., єгипетські жінки з недостатньою освітою, менш ймовірно отримували турботу про дитину до народження: лише 34 відсотки єгипетських матерів без освіти отримали таку турботу, порівняно із 75 відсотками матерів із середньою або вищою освітою [4, табл. 9.9, 11.5].

Висновки. Як свідчить аналіз історико-педагогічної літератури, витоки жіночої освіти у країнах БСПА знаходяться ще у ранньому середньовіччі, коли відбувся розподіл навчання й виховання за гендерним принципом. Проте через політичні та соціально-економічні обставини, питання освіти жінок відійшло на другий план. З часом жінки відстояли своє право на рівноцінний доступ до всіх закладів освіти, і, таким чином, затвердили своє положення у суспільстві як його рівноправні члени. Незважаючи на це, залишається ще багато проблем, переважно в країнах другого світу, що потребують негайних дій.

Список використаних джерел

1. Lindsay, James E. *Daily Life in the Medieval Islamic World* / James E. Lindsay. – Greenwood Publishing Group. – 2005, ISBN 0313322708
2. Roudi-Fahimi Farzaneh. *Empowering Women, Developing Society: Female Education in the Middle East and North Africa* / Farzaneh Roudi-Fahimi, Valentine M. Moghadam. – Population Reference Bureau. – Retrieved October 29, 2011
3. United Nations Development Programme (UNDP), *Arab Human Development Report 2002*. – New York: UNDP, 2002.
4. El-Zanaty Fatma. *Egypt Demographic and Health Survey (DHS) 2000* / Fatma El-Zanaty, Ann Way. – Calverton, MD: Ministry of Health and Population [Egypt], National Population Council, and ORC Macro, 2001.
5. *Turkey Demographic and Health Survey 1998: Final Report*. – Ankara, Turkey; Calverton, MD, USA: Hacettepe University, Institute of Population Studies, ORC Macro, 1999.

Ревіна Д. О.

Історія жіночої освіти в країнах Азії та Північної Африки

На основі аналізу історико-педагогічної літератури досліджено розвиток жіночої освіти з давніх часів до початку XXI ст. у країнах Азії та Північної Африки. Жіночу освіту представлено як нагальну потребу суспільства, що впродовж багатьох століть перебувала в стані нестабільності. Акцентовано увагу на зв'язку між ставленням до жіноцтва в суспільстві та рівнем освіченості представниць слабкої статі.

Ключові слова: жіноча освіта, рівень освіти жінок, формальна освіта, доступ до освіти, гендерна нерівність, країни Азії, країни Північної Африки.

Ревина Д. А.

История женского образования в странах Азии и Северной Африки

На основе анализа историко-педагогической литературы исследуется развитие женского образования, начиная с давних времен до начала XXI ст. в странах Азии и Северной Африки. Женское образование представлено как неотложная потребность общества, которая на протяжении многих веков находилась в состоянии нестабильности. Акцентируется внимание на связь между отношением к женщинам в обществе и уровнем образования представительниц слабого пола.

Ключевые слова: женское образование, уровень образования женщин, официальное образование, доступ к образованию, гендерное неравенство, страны Азии, страны Северной Африки

D. Revina

The History of Women Education in Asia and Northern Africa

On the basis of analysis of historical and pedagogical literature the development of women education is investigated since the epoch of primitive society to the beginning of the XXI century in the countries of Asia and Northern Africa. Women education is presented as society's urgent necessity, which during many ages was in the state of instability. The author pays attention to the connection between attitude towards women in society and the level of their education.

Key words: women education, women's educational level, formal education, access to education, gender gap, countries of Asia, countries of Northern Africa.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2012 р.